

KINGA MROZEK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wydział Teologiczny

Struktura retoryczna Psalmu 77 i jego interpretacja

The Rhetorical Structure of Psalm 77 and its Interpretation

Artykuł jest analizą struktury i (wynikającego z niej) przesłania Ps 77 w wersji hebrajskiej. Podziały tekstu dla celów egzegezy są oparte głównie na wyróżnieniu gatunków poetyckich oraz na pauzie *sela*. Poniżej prezentuję podział uwarunkowany kryteriami retorycznymi: znakami formalnymi i słownictwem występującym w tym psalmie.

Rozpocznę od omówienia kilku istotnych podziałów, ukazujących strukturę Ps 77, a następnie przedstawię budowę tego tekstu od jego strony retorycznej. Kolejnym krokiem będzie synteza przeanalizowanych układów psalmu i wyciągnięcie wniosków natury teologicznej, które stanowią spostrzeżenia dotyczące przesłania teologicznego tak ustalonej struktury.

W historii egzegezy można wyróżnić cztery kierunki w interpretacji tego tekstu. Pierwszą grupę stanowią egzegeci, którzy przyjmują podział psalmu ze względu na obecną w nim pauzę *sela*. Druga grupa obejmuje badaczy, wyróżniających w Ps 77 dwa gatunki: lamentację i hymn. Trzecia grupa wyróżnia trzy części, które w zależności od komentatora są różnie nazywane. Czwarta grupa bada ten psalm pod kątem całości, spójności.

Wersety psalmu są różnie numerowane przez poszczególnych egzegetów, dlatego w opracowaniu przyjmuję za tłumaczami polskimi¹, że psalm liczy 21 wersetów, a w. 1 jest tytułem tego psalmu. Wprowadzam zatem poprawki w przytoczone poniżej komentarze stosując powyższe założenie.

¹ Por. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*, Częstochowa 2008; *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wyd. 5, Poznań 2005; S. Wójcik, *Księga Psalmów oraz Pieśni Biblijne Breviarza Rzymskiego. Przekład Łacińskiego Psalterza Piusa XII ze Wstępem i Objaśnieniami*, wyd. 2, Sandomierz 1959; F. Aszkenazy, *Chwała Boża. Psalterz Dawidowy*, Lwów 1927; Cz. Miłośz, *Księga Psalmów*, Paris 1979.

1. OBJAŚNIENIE TYTUŁU

W wersji hebrajskiej tytuł Ps 77: על-ידיחוקן (לְאֶקֶף מִזְמוֹר) jest zarazem pierwszym werselem. Występują w nim dwa imiona: Jedutun i Asaf. Jedutun pochodził z rodu Lewitów (1Krn 9,14.16), jego potomstwo zostało przeznaczone do służby przed Arką w Jerozolimie za czasów Dawida (1Krn 16,38) z funkcją przewodniczenia w śpiewie (1Krn 25,1.3.6)². Mowinckel uważa, że nie jest to imię własne, ale termin związany z liturgią³.

Drugim imieniem pojawiającym się w tytule Ps 77 jest imię Asaf. Występuje ono w 12 psalmach i z tego powodu tradycja hebrajska utworzyła zbiór tzw. psalmów asafowych, do których należą: Ps 50 oraz 73-83. Asaf pochodził z rodu Lewitów i za czasów Dawida pełnił służbę kierującego śpiewem przy Arce Przywierza (1Krn 6,24; Ne 12,46). Tradycja kronikarska przypisuje są mu również funkcje poety i proroka (2Krn 29,30), które później przejęli jego potomkowie (1Krn 25,1-2)⁴.

Psalmy asafowe tworzą również pewną całość pod kątem ideowym. We wszystkich psalmach obecne są stałe motywy, takie jak: wyjście z Egiptu, sąd Boży (kara za grzechy), Bóg jako pasterz, a naród wybrany Jego trzodą, wymieniane są imiona własne takie jak: Jakub, Józef, Efraim, również nazwy miejsc np. Syjon, występują różne imiona Boga⁵.

2. GŁÓWNE NURTY W EGZEGEZIE PSALMU 77

Pierwszy z przedstawianych podziałów opiera się na przyjęciu pauzy *sela* jako wyznacznika poszczególnych segmentów i przedstawia się następująco:

1. segment to w. 2-4 *sela*

² Por. *Leksykon Biblijny*, red. F. Rienecker, G. Maier, red. wyd. pol. W. Chrostowski, hasło: *Jedutun*, Warszawa 2001, s. 306; M. Dahood, *Psalms II 51-100. Introduction, Translation and Notes*, New York 1968, s. 224 [*The Anchor Bible*, Vol. 17].

³ Por. S. Mowinckel, *The Psalms in Israel's Worship*, Vol. 2, Michigan/Cambridge, Dearborn, Michigan [1962] 2004, s. 95.

⁴ Według Ksiąg Kronik służba przy świątyni została ustalona przez Dawida. Przyjmuje się jednak, że jest to idea teologiczna kronikarza. Ponadto według tradycji regionu mędrcy, śpiewacy, poeci i prorocy należeli do tego samego kręgu. Związki z lewitami czy też śpiewakami przyświątynnymi są efektem późniejszym, a wymienienie autora z imienia na początku psalmu czy pieśni może być podyktowane tym, że teksty kultyczne przypisywano przodkom dla nadania im powagi. Por. S. Mowinckel, *The Psalms in Israel's Worship*, dz. cyt., s. 96-97.

⁵ Por. B. Weber, *Asaf/Asafiten/Asafpsalmen*, <http://www.bibelwissenschaft.de/de/wibilex/das-bibellexikon/details/quelle/WIBI/zeichen/o/referenz/13961///cache/4960f7e05c288039a2b4bef07dd30054/> [dostęp: 2010-05-19].

2. segment to w. 5-10
sela
3. segment to w. 11-16
sela
4. segment to w. 17-21

Jego zwolennikiem jest m.in. N.H. Snaith. Według jego założenia, potwierdzonego przez tradycję Miszny, psalm śpiewano w trzech częściach. Każda z części zakończona była pauzą *sela*, oznaczającą komentarz wyodrębnionej części. W przypadku Ps 77 są cztery części, a ostatnia nie kończy się pauzą. N.H. Snaith zatem twierdzi, że Ps 77 pierwotnie kończył się na w. 16, po którym następuje ostatnia z pauz. Potwierdzeniem tego jest fakt, iż do w. 16 włącznie wszystkie wersety tworzą bikolony, a od w. 17 do 20 wersety są podzielone na trzy części (trikolony), co sprawia, że nie są spójne pod względem swej budowy z uprzednimi⁶. Podział według pauzy *sela* przyjmuje również A. Cohen⁷

Drugi z możliwych podziałów, za którym opowiada się większość egzegetów, opiera się na ustaleniu dwóch (pozornie) niezależnych od siebie części: pierwsza część to w. 2-10, druga część to w. 11-21 lub pierwsza część to w. 2-11, a druga to w. 12-21. Gunkel nadaje tym częściom nazwy konkretnych gatunków. Według niego w. 2-10 to lamentacja, natomiast w. 11-21 to hymn. Tę hipotezę przyjmuje także H.-J. Kraus, przy czym wyróżnia on dodatkowo w hymnie odrębną część, którą stanowią w. 17-20, mówiące o teofanii JHWH. Analogiczną koncepcję tworzy M. Dahood⁸. W podobny sposób dzieli psalm A.A. Anderson. Pomimo, że podkreśla on literacką jedność tego tekstu uznaje, że w. 2-11 mają charakter lamentacji, a w. 12-21 hymnu⁹.

Według J. Goldingay'a w. 2-11 psalmu to lamentacja, która przechodzi w refleksję w wersetach 12-21 o przeszłych czynach JHWH¹⁰. Układ lamentacja (w. 2-10) – hymn (w. 11-21) przyjmuje również H.G. Jefferson. Podobnie jednak jak Kraus wyróżnia ona w. 17-20, ponieważ wersety te różnią się pod względem tematycznym i metrycznym od pozostałych wersetów. Brak analogii pomiędzy w. 16 i 17 oraz pomiędzy w. 20 a 21 pozwala jej wyłączyć w. 17-20 spośród w. 11-21. Natomiast pomiędzy wersem 16 a wersem 21 zachowana jest jednolitość treści¹¹. Wskazany przez Jefferson związek pomiędzy w. 16 a 21 zakłada także P. Graham¹². Podział na dwie części, lamentacyjną i hymniczną, podają

⁶ Por. N.H. Snaith, *Selah*, VT 3/1 (1952), s. 43, 46.

⁷ Por. E. Marvin, *Word Biblical Commentary, Volume 20: Psalms 51-100*, Dallas, Texas 1998, s. 271.

⁸ Por. M. Dahood, *Psalms II 51-100...*, dz. cyt., s. 224.

⁹ Por. E. Marvin, *Word Biblical Commentary...*, dz. cyt., s. 271.

¹⁰ Por. J. Goldingay, *Psalms. Volume 2: Psalms 42-89*, Michigan 2007, s. 459-460.

¹¹ Por. H.G. Jefferson, *Psalms 77*, VT 13 (1963), s. 87.

¹² Por. P. Graham, *Psalms 77: A Study in Faith and History*, RQ 18/3 (1975), s. 152-153.

również w swym komentarzu J.S. Kselmann i M.L. Barré. Wprowadzają oni jednocześnie dodatkowy podział – w każdej głównej części wyróżniają trzy mniejsze. Według tej propozycji część lamentacyjną tworzą: w. 2-4, w. 5-7, w. 8-11; część hymniczną tworzą: w. 12-13, w. 14-16, w. 17-21. Niestety, autorzy komentarza nie wyjaśniają szerzej sensu takiego podziału¹³. S. Łach uznaje Ps 77 za lamentację jednostki, która posiada część hymniczną odwołującą się do przeszłości, pełniącą funkcję pocieszenia¹⁴. Dwie części (w. 1-11 i w. 12-21) wyróżnia także W. Borowski. Wyodrębnia ponadto w hymnie ku czci JHWH (w. 12-21) dwie grupy wersetów: w. 12-18 i w. 19-21¹⁵. Kruszyński natomiast traktuje w. 2-10 jako wyraz cierpienia proroka z powodu nieszczęścia całego narodu, a w. 11-21 są według niego zapewnieniem o pomocy Boga, której On udzieli ze względu na cuda z przeszłości¹⁶.

Kolejną możliwością podziału psalmu jest podział na trzy części. Tak dzieli Ps 77 m.in. Stuhlmüller. Odnajduje on w nim: lament (w. 2-10), wyznanie wiary (w. 11-16), hymn (w. 17-21). E.S. Gerstenberger również przedstawia trzyczęściową (wyłączając tytuł) strukturę tego psalmu: modlitwa, pamięć-tesknota-chwalenie, hymn¹⁷.

Czwartą możliwością jest całościowe ujęcie treści Ps 77. J. Kselman, opierając się na retoryce tego tekstu, zauważa powiązania między częściami wyodrębnionymi przez omówionych powyżej egzegetów, przez następujące słowa: קוֹל – głos psalmisty (w. 2) i głos chmur i grzmotu (w. 18-19), יָד – ręka psalmisty (w. 2), ręka (יְמִין prawica) Najwyższego (w. 11) oraz ręka Mojżesza i Aarona (w. 21). Następnie czasowniki: זָכַר – pamiętać, wspominać (w. 4 i w. 7; tzw. część lamentacyjna oraz w. 12 w części hymnicznej), שִׁחַח – przemyśleć, rozmyślać (w. 4 i w. 7 oraz w. 13 w części hymnicznej)¹⁸. Ponadto Kselman przedstawia koncentryczną strukturę w. 9-21, która jeszcze wyraźniej łączy część lamentacyjną z hymniczną¹⁹.

¹³ Por. J.S. Kselmann, M. L. Barré, *Księga Psalmów*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, red. R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, red. naukowa wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa 2001, s. 504.

¹⁴ S. Łach, *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, PŚST VII, 2, Poznań 1990, s. 347.

¹⁵ Por. W. Borowski, *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*, Kraków 1983, s. 263. Borowski podaje jeszcze inny podział, według którego dokonuje interpretacji. Ma on następującą postać: w. 1-11, w. 12-16, w. 17-20, w. 21.

¹⁶ Por. J. Kruszyński, *Księga Psalmów Dawidowych*, Warszawa 1909, s. 123.

¹⁷ Por. E.S. Gerstenberger, *Psalms, Part 2, and Lamentations*, Grand Rapids, Michigan 2001, s. 88.

¹⁸ Por. E. Marvin, *Word Biblical Commentary...*, dz. cyt., s. 272. Takie związki pomiędzy słowami akcentują również autorzy komentarza do Księgi Psalmów w *Katolickim Komentarzu Biblijnym*, por. J.S. Kselmann, M.L. Barré, *Księga Psalmów*, w: *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 504.

¹⁹ Por. E. Marvin, *Word Biblical Commentary...*, dz. cyt., s. 272.

Chiastyczną strukturę w całym psalmie upatruje S. Terrien. Dzieli on 20 wersetów Ps 77 na siedem strof, po trzy wersety każda, przy czym strofa II' wyjątkowo ma dwa wersety. Centralną strofę stanowią wersety 11-13. Wokół niej ułożone są na zasadzie paralelnych przeciwieństw (lustrzane odbicia) pozostałe strofy²⁰.

Omówione wyżej podziały pokazują zatem niejednorodność opinii egzegetów. Według różnie przyjętych kryteriów Ps 77 może stanowić utwór jednolity bądź połączenie dwóch lub trzech części, w których można rozpoznać różne gatunki literackie: lamentację, hymn, opis teofanii²¹.

II. STRUKTURA PSALMU 77 WEDŁUG KRYTERIÓW KOMPOZYCYJNYCH

Zaproponowany niżej podział koncentruje się na walorach kompozycji tekstu, rozpatrując je na dwu płaszczyznach: 1) frazy powtarzające się lub synonimiczne, 2) charakterystyczne słownictwo²².

1. Podział według kryteriów formalnych

Podziału na segmenty²³ dokonuję w obrębie w. 2-21, ponieważ w. 1 jest tytułem. Według zastosowanego tu kryterium *znaków formalnych* Ps 77,2-21 dzieli się na 5 segmentów:

Segment I w. 2-4

Segment II w. 5-11

Segment III w.12-13

Segment IV w. 14-15

Segment V w. 16-21

Segment I w. 2-4

W segmencie tym przeważają zwroty, za pomocą których autor przedstawia swoją niedolę. Są to czasowniki: וַאֲצַעֲקָה – *i obym wołał o pomoc*, אֲדַנִּי דַרְשָׁתִּי –

²⁰ Por. S. Terrien, *The Psalms. Strophic Structure and Theological Commentary*, Grand Rapids, Michigan 2003, s. 554.

²¹ Różne propozycje struktury zestawia W.M. Stabryła, por. tegoż, *Któż taki jak JHWH? Analiza porównawcza tekstów Wj 15 i Ps 77*, Częstochowa 2007, s. 63 [SBP nr 3].

²² Kryteria kompozycyjne wyznacza m.in. W. Pikor, por. tegoż, *Czytamy Stary Testament. Ćwiczenia do wykładów z biblistyki*, Kielce 2007, s. 228.

²³ Terminy określające poszczególne partie tekstu są różnie nazywane. Jedną z propozycji podaje W. Pikor: wyraz – człon – segment – urywek – część – fragment – sekwencja – rozdział – książka. Por. tegoż, *Czytamy Stary Testament...*, dz. cyt., s. 226.

Pana szukałem, וָאֶחְמֹדָה – *i obym jęczał*²⁴. Ponadto odnaleźć można również rzeczowniki z zaimkiem dzierżawczym 1. os. 1. poj.: קוֹלִי – *głos mój*, צָרָהִי – *niedola moja*, יָדַי – *ręka moja*, נַפְשִׁי – *dusza moja*, רוּחִי – *duch mój*. Chociaż brakuje zwrotów kierowanych bezpośrednio do Boga, psalmista tak sugestywnie przedstawia swoje cierpienie, że można mu przypisać cechy lamentacji²⁵. Inną cechą retoryki jest podobieństwo w. 2 i w. 4 – w obu przypadkach zastosowane zostały czasowniki albo w formie cohortativ (zachęty) dla 1 os. 1. poj. albo w czasie imperfect (w czasie przeszłym niedokonanym). Wskazywać one mogą na aktualność przeżywanego cierpienia, które zostało zapoczątkowane w *dniu niedoli*, lecz trwa nadal. Segment ten łączy ze sobą dwa doświadczenia cierpienia – jedno dokonuje się obecnie, a drugie jest wspomnieniem jakiegoś bliżej niesprecyzowanego *dnia niedoli*. Potwierdzeniem tej obserwacji są następujące czasowniki w wersji 4: אוֹזְכְּרָה – *obym pamiętał* oraz אֲשִׁיחָה – *obym rozmyślał*, które wyraźnie sugerują wspomnianie przeszłości.

Segment II w. 5-11

Wersety wydzielające segment II tworzą antytezę. Werset 5 kończy się słowami ולא אֶדְבַּר – *i nie będę mówił*, a w. 11 rozpoczyna się czasownikiem וְאָמַר – *rzekłem*. Wers 5 rozpoczyna się bezpośrednim zwrotem do Boga o następującej postaci: *chwyciłeś powieki oczu moich*²⁶, przerywając w ten sposób mówienie o Bogu w 3. os. 1. poj. Autor przechodzi w nim do mówienia do Boga. Natomiast w. 11 podsumowuje treści zawarte w wersach 5-10. Odnosi się to zwłaszcza do czterech pytań, na które nie tyle oczekiwana jest od Boga odpowiedź, ile służą one psalmiście za temat do refleksji. W związku z tym można w obrębie tego segmentu wydzielić dwie mniejsze części, które obejmowałyby następujące wersety: w. 6-7 i w. 8-10. Pierwsza z tych części (w. 6-7) opisuje zachowania psalmisty, a czasowniki występują w 1. os. 1. poj. czasu dokonanego: חֲשַׁבְתִּי – *rozważyłem*, וַיַּחְפֹּשׂ רוּחִי – *i szukał duch mój* oraz w postaci cohortativ dla 1. os. 1. poj.: אוֹזְכְּרָה – *obym pamiętał*, אֲשִׁיחָה – *obym rozmyślał*. Natomiast drugą część stanowią w. 8-10, które są pytaniami retorycznymi, rozpoczynającymi się partykułą pytającą *ha-*, podejmującą temat miłosierdzia Bożego. Psalmista nie kieruje ich

²⁴ W gramatyce j. hebrajskiego taką formę definiuje się jako cohortations dla 1. os. 1. poj. Podkreśla ona m.in. nieodwołalność danej czynności. Por. T.O. Lambdin, *Lehrbuch Bibel-Hebräisch*, 5. Aufl., übersetzt von H. von Siebenthal, Gießen 2005, s. 118-119; M. Tomal, *Język hebrajski biblijny*, Warszawa 2000, s. 65-66, [Języki Azji i Afryki].

²⁵ Por. Ps 3,2; 4,2; 5,2-4; 6,2-4; 13,2-3; 31,2-3; 51,3-4; 54,3-4; 61,2-3.

²⁶ Przez niektórych tłumaczy zwrot ten jest tłumaczony idiomatycznie: *Oczom moim nie dasz się zmrużyć*, por. S. Wójcik, *Księga Psalmów oraz Pieśni Biblijne Brewiarza Rzymskiego...*; *me oko wyprzedza wart nocnych godziny*, por. A. Klawek, *Psalterz*, Lwów „Biblioteka Religijna” 1938; *nie mogłem skleić w odpoczynku nocnym powiek oczu moich*, por. M. Biernacki, *Księgi Psalmów oraz Pieśń nad pieśniami*, Łódź, „Słowo Katolickie” 1937.

do Boga, na co wskazują czasowniki, które występują w 3. os. l. poj., np.: יָנַח – *odrzuca*, וְלֹא־יִסֵּף – *i nie pomnaża*, הִשְׁכַּח – *czy zapomniał*. Adresatem tych pytań może być wspólnota, ale tylko przy założeniu, że tego typu psalmy powstawały na potrzebę kultu. Sam tekst jednak niekoniecznie na to wskazuje. Dużo bardziej prawdopodobne jest, że psalmista przez te pytania zwraca się sam do siebie. Wskazywałyby na to wymienione już wyżej czasowniki w wersecie 6: אֶזְכְּרָה – *obym pamiętał*, אֲשִׁיחָה – *obym rozmyślał*.

Segment III w. 12-13

Segment ów tworzą dwa wersety: w. 12 i 13. Począwszy od w. 12 psalmista używa zaimka 2 os. l. poj., zwracając się bezpośrednio do Boga. Kolony w. 12 tworzą paralelizm synonimiczny, a kolony w. 13 paralelizm chiastyczny, oba zaś wersety są paralelne względem siebie. Zawierają czasowniki i rzeczowniki synonimiczne²⁷. Pierwsze kolony obu wersetów gramatycznie są tak samo zbudowane, tzn. na pierwszym miejscu występuje czasownik, a na drugim określenie czynów JHWH. Kolon wersetu 12 brzmi następująco: אֶזְכֹּר מֵעַלְיָיָהּ – *pamiętam czyny JAH*, podobnie jak kolon wersetu 13: וְהִנֵּחִי בְכָל־פְּעֻלָּךְ – *i rozmyślał o każdym uczynku Twoim*. Natomiast drugie kolony w. 12 i 13 tworzą chiasm, w którym czasowniki pojawiają się na przeciwległych miejscach, podobnie to wygląda w przypadku określeń działania JHWH. Drugi kolon w. 12 ma następującą postać: כִּי־אֶזְכְּרָה מִקִּדְמָה פְּלֹאֲךָ – *zaiste, obym pamiętał z dawna cud Twój*, a w. 13: אֲשִׁיחָה וּבְעִלְלוֹתֶיךָ – *i o czynach Twoich obym rozmyślał*. Na tej podstawie różni się od poprzedzającego je w. 11, jak i następującego po nich w. 14.

Segment IV w. 14-15

Segment ten charakteryzuje się bezpośrednimi wezwaniami do Boga. Już nie tylko zaimki 2. os. l. poj. o tym świadczą, ale także wezwanie Boga na początku w. 14: אֱלֹהִים i w. 15: הָאֵל oraz czasownik w wersecie 15: הוֹדַעַת – *dałeś poznać*, którego Bóg jest podmiotem.

Oba wersety uznane za segment mają podobną budowę. Werset 14 składa się z dwóch kolonów. Kolon pierwszy jest zdaniem orzekającym (nominalnym): דַּרְכֵךְ בְּקִדְשׁ אֱלֹהִים – *Elohim w świętości droga Twoja*. Natomiast kolon drugi tworzy pytanie retoryczne, pozbawione czasownika: מִי־אֵל גָּדוֹל בְּאֱלֹהִים – *który El wielki jak Elohim*. Werset 15 również tworzą dwa kolony, z których pierwszy jest zdaniem orzekającym (pozbawionym osobowej formy czasownika): אַתָּה הָאֵל עֹשֶׂה פְּלֵא – *Ty ha-El czyniący cud*, natomiast drugi jest zdaniem z czasownikiem w 2. os. l. poj.: הוֹדַעַת בְּעַמִּים עֲזִיךְ – *dałeś poznać w narodach moc Twoją*. Charakterystyczne

²⁷ Por. E.S. Gerstenberger, *Psalms...*, dz. cyt., s. 89.

również dla tego segmentu jest nagromadzenie rzeczowników określających Boga. Z jednej strony jest *Elohim*, który został określony wyrażeniem *ha-El* i z którym psalmista wiąże *świętość*, *wielkość*, *cud* i *moc*. Z drugiej natomiast jest *El* przez psalmistę bliżej nie opisany. Ważne w tym względzie wydaje się być podobieństwo pytania: *który El wielki, jak Elohim* do pytań zawartych w Wj 15,11 i Ps 113,5, jakkolwiek w tekstach tych Bóg określany jest swoim imieniem JHWH. One dokładniej określają, że chodzi o Boga Izraela.

Segment V w. 16-21

Wersety 16 i 21 są wobec siebie paralelne i tworzą zarazem inkluzję. Pierwszy z nich – w. 16 rozpoczyna się czasownikiem w czasie dokonanym w 2. os. l. poj. נאלח – *wykupiłeś*. Ostatnim wyrazem pierwszego kolonu jest dopełnienie עמך – *lud Twój*. W drugim kolonie pojawiają się dwa imiona własne: יעקב ויוסף – *Jakub i Józef*. Budowa w. 21 jest podobna, ponieważ rozpoczyna się czasownikiem: נהיית – *prowadziłeś* oraz w pierwszym kolonie jako ostatni wyraz występuje עמך – *lud Twój*. W drugim kolonie tego wersetu pojawiają się kolejne imiona własne: משה ואהרן – *Mojżesz i Aaron*. Podobieństwo jest tak uderzające, że krytycy uznają w. 21 za kontynuację treści w. 16, co sprawia, że w. 17-20 uważane są za dodatek, będący prawdopodobnie częścią innego utworu. Teza ta wydaje się być uzasadniona, zwłaszcza, jeśli uwzględni się budowę poszczególnych wersów tego psalmu. Znakomita większość tworzy bikolony. Natomiast wspomniany fragment w. 17-20 posiada budowę trikolonu, co pozwala stwierdzić, że stanowi on osobną część. Charakteryzuje się ona czasownikami w czasie przeszłym dokonanym odnoszącymi się do zjawisk przyrody: ירננו – *zadrżały*, זרמו – *wylały*, האירו – *zaświeciły* oraz רננו וחרעש – *zadrżała i zatrzęsała*, w odniesieniu do ziemi, wreszcie czasownik w stronie biernej לא נדעו – *nie były znane*. Budowa tych trikolonów nie jest jednorodna. Wersety 17 i 18 zawierają trzy czasowniki, po jednym na każdy kolon. Wers 19 posiada również trzy czasowniki, z tym że, pierwszy kolon zawiera zdanie orzekające (nominalne), natomiast trzeci kolon ma aż dwa czasowniki. W przypadku w. 20 pojawia się tylko jeden czasownik w trzecim kolonie.

Ponadto psalmista w fragmencie w. 17-20 zwraca się do Boga bezpośrednio, podobnie jak okalające go w. 16 i 21. Świadczą o tym zaimki 2. os. l. poj. w połączeniu z czasownikami: ראוך – *ujrzały Cię*, הצעידך – *strzały Twoje*, רעמך – *grzmot Twój*, דרכך – *droga Twoja*. Jedynie w wersie 17 pojawia się desygnat Boga – *Elohim*. Można zatem uznać w. 16-21 za opis wydarzenia, którego głównym bohaterem jest Bóg. Pozostałe postaci wyróżnione w tekście imionami własnymi są albo przedmiotami działań Boga (*lud*, *synowie Jakuba i Józefa*) albo Jego narzędziami (*Mojżesz*, *Aaron*). Podobnie jest w przypadku zjawisk przyrody z wersów 17-20.

2. Podział według kryteriów treściowych

Podział wyznaczony przez występujące w Ps 77 słownictwo różni się od podziału wyznaczonego przez znaki formalne. Według tego kryterium należy wyróżnić w utworze cztery segmenty:

Segment I w. 2-7

Segment II w. 8-10

Segment III w. 11-16.21

Segment IV w. 17-21

Segment I, w. 2-7

Segment ten posiada charakter lamentacji, na co wskazują następujące zwroty i wyrażenia: *ואצעקה* – *i obym wołał o pomoc*, *ואהמיה* – *i obym jęczał*, *וחתעטף רוחי* – *i słabnie mój duch*, *לילה* – *noc*, *נגיחתי בלילה* – *pieśń moja w nocy*. Ponadto dominuje słownictwo związane z funkcjonowaniem pamięci: *אזכרה* – *obym pamiętał*, *אשיחה* – *obym przemyślał*, *חשבתי* – *rozważyłem*, *ויחפש* – *i szukał/dociekał*. Podmiotem tego typu działań jest sam psalmista. Pojawiają się także terminy *נפשי* – *duśza moja*, *רוחי* – *duch mój* (dwukrotnie: w. 4 i 7) oraz określenia związane z doświadczeniem przemijania: *ביום צרתי* – *w dniu niedoli mojej*, *ימים מקדם* – *dni z dawna*, wreszcie *שנות עולמים* – *lata wieczne*.

Dwa wersety wyróżniają się pod względem słownictwa: w. 2 i 5. Oba odpowiadają lamentacji, nie zawierają ani czasowników oznaczających refleksję ani określeń wskazujących na doświadczenie przemijania. Werset 2 rozpoczyna psalm i jest wezwaniem do Boga w czasie cierpienia. W wersie 5 psalmista przedstawia swoje cierpienie, ale w formie oskarżenia pod adresem Boga. Podobieństwo występuje również pomiędzy wersetem 3 i 6. Oba zawierają wspomniane już słownictwo związane z przemijaniem. Psalmista bardzo ogólnie traktuje okres, w którym doświadczał niedoli. Z kontekstu nie łatwo jest wywnioskować o jakich dniach i latach jest mowa. *Dzień niedoli* z pewnością przybliży czas cierpienia, ale nie musi się wiązać dosłownie z jednym dniem.

Frazy określające doświadczenie przemijania zasługują na większą uwagę, toteż zostaną omówione nieco szerzej aniżeli czasowniki i rzeczowniki. Wyrażenie *ביום צרתי* – *w dniu niedoli mojej* pojawia się w Ps 50,15 (również psalm Asafa) i w Ab 12. W Psalmie 50 oznacza ono *dzień* (czyli czas), w którym cierpiący psalmista spodziewa się ratunku od *Elohim*, gdy ten będzie Go wzywał, a uratowany odpowie uwielbieniem. W ten sposób *dzień ucisku* stanie się zarazem *dniem wyzwolenia* (*חלצ*) i uwielbienia (*כבוד*). Natomiast w Księdze Abdiasza wyrażenie *ביום צרתי* odnosi się do czasu złupienia Jerozolimy przez Edomitów²⁸.

²⁸ Por. W.M. Stabryła, *Któż taki jak JHWH?...*, dz. cyt., s. 146-147.

Oba teksty wskazują zatem na stosunkowo niedługi okres czasu, lecz precyzyjnie niezdefiniowany.

W omawianym psalmie ów *dzień nieszczęścia* posiada charakter zdecydowanie pejoratywny. Owszem, psalmista w tym czasie *szukał* Pana, ale o doświadczeniu ratunku z Jego strony nic nie mówi, ograniczając się do stwierdzenia, że ma nadzieję na pozytywną odpowiedź, o czym świadczy samo wzywanie Boga. Dla wyrażenia *מִקֶּדֶם יָמִים* – *dni z dawna* w wersecie 6, czy też bardziej samego *מִקֶּדֶם*, można szukać paraleli w tradycji prorockiej, która za pomocą tego terminu określa czas zbawienia (Iz 45,21; Mi 5,1; Ha 1,12)²⁹. Wyrażenie *שָׁנוּחַ עוֹלָמִים* – *lata wieczne* w werse 6 pełni funkcję synonimu. W Ps 77 nie występują żadne dookreślenia obu wyrażen. Ważne jest, że ów przeszły czas, w którym psalmista mógł doświadczyć ratunku od Boga zapisał mu się głęboko w pamięci i w obecnym cierpieniu służy jako punkt odniesienia.

Kolejny paralelizm można dostrzec również pomiędzy w. 4 i 7. Ich kolony rozpoczynają się w takimi samymi czasownikami: *אִכְרַח* – *niech pamiętam*, *אֶשְׁיַח* – *niech rozmyślał*. Oba wersety również kończą się słowem *רָחֵץ*. Charakterystyczny dla nich jest także brak określeń czasu.

Segment II, w. 8-10

Trzy wersety wchodzące w skład tego segmentu posiadają formę trzech pytań rozpoczynających się partykułą *he-*. Charakterystyczne słownictwo, które się w nich pojawia opisuje dobroć Boga. Jest to zatem: *לִרְצוֹחַ* – *aby być łaskawym*, *חֶסֶד* – *łaska Jego*, *אָמַר* – *obietnica*, *חַנּוּחַ* – *być łaskawym*, *רַחֲמִים* – *miłosierdzie Jego*. Terminy te odnoszą się do teologii Przymierza³⁰, ale w psalmie zastosowane zostały w wypowiedziach o charakterze negatywnym, zawartym w serii następujących czasowników: *זָרַח* – *odrzuca*, *וְלֹא יַסִּיף* – *i nie uczyni ponownie*, *אָפַס חֶסֶד* – *skończyła się łaska Jego*, *נָמַר אָמַר* – *ustała obietnica*, a także wyrażenie *בְּאַף* – *w gniewie*. Podmiotem takiego działania jest Bóg.

Kolejna grupa terminów, jaką można wyodrębnić, obejmuje określenia długiego czasu trwania jakiegoś doświadczenia psalmisty: *לְעוֹלָמִים*, *לְנֶצַח* – *na wieczność*, *na zawsze*, *לְדוֹר וָדוֹר* – *z pokolenia na pokolenie*. Pod tym kątem wersety 8-10 nawiązują do poprzedniego segmentu, choć w tym przypadku określenia te służą do wyrażenia tego, co przyszłe. Owe trzy pytania treściowo stanowią w rzeczywistości jedność. Oto autor pyta czy Bóg odwołał to, co obiecał? Nieco inną perspektywę wprowadza wyrażenie *w gniewie*. Gniew Boga najczęściej jest powodowany niewiernością Jego ludu³¹. Psalmista jednak nie wspomina ani o swoim grzechu, ani o grzechu narodu.

²⁹ Por. K. Koch, *Spuren des hebräischen Denkens...*, dz. cyt., s. 262-264.

³⁰ Por. Wj 34,6-7; Pwt 4,31; 7,12; Iz 63,7-9; Jr 31,20; Jl 2,13.

³¹ Por. Wj 22,21-23; 32,9-11; Pwt 26,28; Lb 11,1; 16,22; 25,1-3; Iz 5,24-25; 9,16; 10,1-4.

Segment III, w. 11-16.21

Segment ten jest bardzo zróżnicowany pod względem leksykalnym i całkowicie odmiennym od poprzednich. Nie powtarza się tu słownictwo z segmentu II, a tylko niektóre zwroty i wyrażenia z segmentu I. Natomiast idee zawarte we wcześniejszych dwóch segmentach są kontynuowane i rozszerzane w tym właśnie segmencie, do którego dołączony został w. 21, ponieważ stanowi on bardzo bliską paralelę z w. 16.

Werset 11 swym nastrojem przypomina w. 2 i w. 5, chociaż nie posiada słownictwa związanego z czasem czy przemijaniem ani z pamięcią. Dopiero od w. 12 psalmista ponownie wraca do rozpamiętywania i kontynuuje tę myśl do w. 13, stosując następujące czasowniki: *אזכיר* – *pamiętam*, *והגיתי* – *i rozmyślam*, *אשיחה* – *obym rozmyślał*. Tym razem jednak przedmiotem pamiętania nie jest przeszłość, ale czyny Boga, określanego mianem *JAH*. Synonimy na określenie dzieł Boga tworzą kolejną grupę słownictwa charakterystycznego dla tego segmentu: *מעלליה* – *czyny JAH*, *מקדם פלאך* – *z dawna cud Twój*, *בכל־פעולך* – *w każdym uczynku Twoim*, *ובעלילותיך* – *i o czynach Twoich*. Oprócz w. 12 i 13 również w. 15 zawiera jedno określenie pochodzące z wyżej podanej grupy – termin *פלא* – *cud*, występujący, jako jedyny w liczbie pojedynczej pośród wszystkich określeń tego, co Bóg uczynił. Ponadto wyrażenie oznaczające przeszłość i pojawiające się w tym segmencie – *מקדם* – znajduje się właśnie przed rzeczownikiem *cud*. Zatem w. 12 poszerza nieco myśl zawartą w wersie 6. Pamięć o *dniach dawnych i latach wiecznych* wiąże się z doświadczeniem *cudu* oraz z doświadczeniem innych niezwykłych rzeczy, których autorem jest *JAH*. Na tej podstawie nie można jeszcze określić czy podmiotem działań Boga był tylko psalmista czy też może odwołuje się on do doświadczenia narodu. Termin *פלא* pojawia się także w Wj 15,11 na określenie przejścia narodu wybranego przez Morze Sitowia. Psalmista jednak nie dopowiada nic więcej. Przerywa myśl z w. 12 i 13 pytaniem retorycznym w wersie 14, w którym podkreśla wielkość Boga. W wersie 14 autor psalmu stosuje desygnat *Elohim*, a nie samo imię *JHWH*. To różni w. 14 od Wj 15,11, w którym to pytanie również pada³².

Po tym pytaniu retorycznym pojawia się wyznanie w wersie 15, które treścią odwołuje się do w. 12-13. Określa on Boga mianem *עשה פלא* – *czyniący cud*. Drugi kolon dopełnia tę myśl. Cud, którego doświadczył psalmista czy też naród, został dokonany na oczach innych ludów. Wers 16, a także podobny do niego w. 21 precyzują konkretnie, co jest cudem w oczach psalmisty. Wykorzystują

³² Por. O tej różnicy nie wspomina W.M. Stabryła, skupiając się głównie na wyróżnieniu Wj 15,11 i Ps 77,14 jako punktów kulminacyjnych dla obu tych tekstów. Por. W.M. Stabryła, *Któż taki jak JHWH?*..., dz. cyt., s. 178; O teologicznych związkach Psalmów z Pięcioksięgiem por. H.-J. Kraus, *Theology of the Psalms*, trans. K. Crim, Minneapolis 1986, s. 60. Podobną myśl teologiczną snuje także autor Ps 78,12.

one odpowiednie słownictwo. Bóg jest tym, który *wykupuje* (גאל) i *prowadzi* (נחה). Lud jest określany jako עמך – *lud Twój*, צאן – *trzoda*, בני יעקב ויוסף – *synowie Jakuba i Józefa*. Ponadto w wersie 21 psalmista dodaje, że Bóg ratując swój lud posłużył się *Mojżeszem* i *Aaronem*. Ostatni werset jednoznacznie wskazuje, że opisywanym cudem jest wyjście z Egiptu.

Segment IV, w. 17-20

Ostatni segment omawianego psalmu stanowią cztery wersety. Słownictwo, które się w nim pojawia różni się od wcześniej omawianego. Związane ono jest z elementami przyrody wyrażonymi następującymi rzeczownikami: מים – *wody*, תהומות – *otchłanie*, עבנות – *chmury*, רעם – *grzmot*, ברקים – *błyskawice*. Na tle opisów zawartych w wersie 17-19 wyróżnia się w. 20. Nie przedstawia on działania Boga, lecz raczej jego skutki. Po trzęsieniu otchłani i ziemi ukazuje się droga. Przecina ona morze, które w tekście pojawia się z rodzajnikiem określonym: בים – *w tym morzu*. Opis stanowi wprowadzenie do tego, co wyraża w. 21. Pomimo, że należy on do poprzedniego segmentu, można dopatrzeć się w nim analogii pomiędzy opisem sił przyrody a opisem przejścia narodu wybranego przez morze.

Werset 20 czyni sam opis w wersetach 17-19 czytelniejszym w kontekście całego psalmu. W wersie 16 psalmista mówi o uwolnieniu Izraelitów przez Boga. Po czym następuje dokładny opis, w jaki sposób się to odbyło (w. 17-20). Bóg, co ważne określany mianem *Elohim*, wykorzystuje swoją władzę nad siłami natury, aby umożliwić swojemu ludowi bezpieczne przejście przez morze. Obraz ten dopełnia w. 21, który mówi o prowadzeniu ludu za pośrednictwem Mojżesza i Aarona.

Obrazy przedstawione w tym segmencie są zbliżone do opisów walki Boga z chaosem w Ps 93,3, do teofanii w czasie burzy w Ps 18 i w Ha 3³³. Nawiązania te jeszcze mocniej ukazują, w jakich okolicznościach dokonywało się wyzwolenie Izraela. Z jednej strony jest to tworzenie porządku w chaotycznej rzeczywistości, gdy Bóg ustanawia coś nowego i dokonuje nowego aktu stworzenia. Pośród spiętrzonych wód i błyskawic tworzy On drogę do wolności. Naród wybrany, który tą drogą podąży nie będzie już narodem niewolników, ale stanie się nowym, wolnym ludem. Z drugiej strony jest to demonstracja potęgi Boga wobec innych narodów w znanej formie teofanii. Takie ingerencje Boga w stworzenie mają za zadanie nie tylko wspomóc naród, ale także ukazać innym, że Bóg Izraela jest Bogiem potężnym³⁴. Wody, otchłanie, chmury, błyskawice nie są prze-

³³ Por. H.G. Jefferson, *Psalm 77*, VT 13 (1963), s. 89; W. Borowski, *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*, s. 264. W. van der Meer uznaje w. 17-19 za skomponowane w oparciu o Ps 18 i Ha 3, por. W.M. Stabryła, *Któż taki jak JHWH?...*, dz. cyt., s. 73.

³⁴ Por. Wj 15,14-16; Pwt 7,22-23; Joz 4,24; 1 Sm 5,6-7; Ps 105,27-37; 106,8-11; Iz 30,31.

ciwnikami Boga, pomimo czasowników i rzeczowników świadczących o ich uosobieniu. One raczej jawią się w wersie 17-19 jako stworzenia, którymi posługuje się Bóg, aby dokonać cudu³⁵.

Mimo tak obrazowego języka ukazującego majestat i potęgę Boga, psalmista w tym segmencie używa siedem razy zaimka dzierżawczego 2. os. l. poj. – *twój/twoje*. Te bezpośrednie zwroty pokazują, że *Elohim* jest Bogiem, który pozostaje w relacji do człowieka, ściśle do członka jego ludu. Jest On zarazem Bogiem potężnym, a nawet groźnym. Tylko, że właśnie jako taki jest jednocześnie wybawicielem ludu, wprowadzającym go w nowe warunki życia w ziemi obiecanej³⁶.

3. WNIOSKI I GRAFICZNY PODZIAŁ PSALMU

Uwzględnienie obu powyższych podziałów pozwala na ustalenie poniżej ukazanej struktury Ps 77, składającej się z trzech części, wyodrębnionych tematycznie, z których każda dzieli się jeszcze na mniejsze segmenty:

Część I, w. 2-4

Segment I, w. 2

Segment II, w. 3-4

Część II, w. 5-10

Segment I, w. 5

Segment II, w. 6-7

Segment III, w. 8-10

Część III, w. 11-21

Segment I, w. 11

Segment II, w. 12-13

Segment III, w. 14

Segment IV, w. 15-16

Segment V, w. 17-20

Segment VI, w. 21

Wszystkie części rozpoczynają się wzmianką o cierpieniu. Wers 2 jest opisem zachowania psalmisty w czasie cierpienia. Temat ten kontynuowany jest tak-

³⁵ Dla wielu komentatorów otchłanie z w. 17 są przeciwnikiem Boga. Według nich Bóg prowadzi walkę z chaosem, por. F.–L. Hossfeld, E. Zenger, *Psalmen 51-100*, HThKAT, s. 410-411; B. Weber, *Es sahen dich die Wasser – sie bebten (Ps 77,17b)*. *Die Funktion mytho-poetischer Sprache im Kontext von Psalm 77*, OTE 19/1 (2006), s. 273.

Psalmista jednak wydaje się mówić coś innego. Siły natury w tym tekście nie są wyraźnie przedstawione jako równorzędny przeciwnik Boga, lecz o wiele bardziej jako stworzenie całkowicie już podporządkowane mocy Boga.

³⁶ Por. Wj 3,8; Kpł 20,24; Lb 14,8; Pwt 1,25; 8; 11,10-12; Jr 11,5; 32,22; Ez 20,6.

że przez w. 3, chociaż pojawia się w nim słownictwo związane z refleksją autora. Świadczy o tym czasownik דרשתי – *szukałem*. Z tej racji werset ten został przydzielony do drugiego segmentu tej właśnie części.

Wers 5 i w. 11 podobnie jak w. 2 rozpoczynają dwie kolejne części. W nich psalmista również mówi o cierpieniu. W przypadku w. 5 jest to zwrot bezpośredni do Boga, a w przypadku w. 11 psalmista stwierdza, że Bóg zmienił swoje nastawienie do niego. Ponadto te trzy wersety łączy nastrój. Jest on charakterystyczny dla lamentacji. Jeśli uwzględnić dominujące słownictwo tego psalmu, czyli: czasowniki mówiące o rozmyślaniu, określenia dotyczące przeszłości i przyszłości, określenia przymictów Boga, słownictwo dotyczące dzieł Boga, to w. 2.5.11 nie posiadają żadnego z tych słów.

Drugim segmentem wyznaczonych części jest segment dotyczący rozmyślenia. W części I są to w. 3-4. Zawierają one słownictwo związane z rozważaniem i z przemijaniem. Psalmista przywołuje doświadczenia z przeszłości, a następnie zaczyna rozmyślać. Podobną kolejność można zauważyć w przypadku części II, w której w. 6-7 stanowią drugi segment. Nieco inaczej prezentuje się to w części III. Segment drugi stanowią w. 12-13. W tych dwóch paralelnych wersetach psalmista od razu przechodzi do rozmyślenia. Ponadto po raz pierwszy pojawiają się terminy odnoszące się do dzieł Boga. Pośród nich pojawia się także określenie wydarzenia, które miało miejsce w przeszłości: מִקְרָם פְּלִאָה – *z dawna cud Twój*. W ten sposób w. 12-13 pomagają wyjaśnić wcześniejsze, paralelne segmenty z poprzedniej części. To, co psalmista rozważa w wersie 6, a co miało miejsce *dawno, w latach odwiecznych*, w wersie 12 zostaje dopełnione niezdefiniowanym bliżej *cudem*, któremu towarzyszyły jeszcze inne *czyny JAH*. Niewyjaśnione jednak pozostaje to, na ile sam psalmista był zaangażowany w to wydarzenie. Termin מִקְרָם czy raczej samo קָרָם oznacza *pra-czas, pra-początek*³⁷. Chodzi zatem o wydarzenie bardzo odległe w czasie, które nie mogło być osobistym doświadczeniem psalmisty. Bardziej prawdopodobne jest to, że sam autor powołuje się na owo zamierchłe doświadczenie, przechowane w pamięci jego narodu i włącza je w swoje własne. Dzięki temu, to wszystko, co wiąże się z *dawnym cudem* zostaje zreinterpretowane w jego osobistym doświadczeniu. Może też być odwrotnie: ogólne doświadczenie historyczne narodu jest płaszczyzną odniesienia w sytuacji osobistego dramatu jednego z jego członków. Autor biblijny odczytuje je jako członek narodu, któremu w odległych czasach Bóg pomógł. Jedynym takim wydarzeniem, mogącym stać się fundamentem osobistej relacji do Boga, jest wspomnienie wyjścia z Egiptu, zwłaszcza cud Morza Sitowia. Stanowi to

³⁷ Por. *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, red. L. Koehler, W. Baumgartner, Leiden, E.J. Brill 1958, s. 823-824; E. Jenni, קָדָם/qedem Vorzeit, THAT II (1976), kol. 587-589; K. Koch, *Spuren des hebräischen Denkens: Beiträge zur alttestamentlichen Theologie*, B. I Gesammelte Aufsätze, Neukirchen-Vluyn 1991, s. 248-280.

zarazem bardzo silny argument, aby ubiegać się o pomoc od Boga i jednocześnie jest to też skuteczny środek pocieszenia. Dalsze części segmentów będą odkrywały, jakie konkretnie wydarzenie stoi za wyrażeniem מִקְרָם פְּלֹאֵךְ.

Te dwa segmenty (w. 2 i w. 5 oraz w. 3-4 i w. 6-7), które można nazwać lamentacyjnym i medytacyjnym występują we wszystkich trzech częściach. Od części II psalmista wprowadza nowe elementy. Są to pytania retoryczne, które stanowią trzeci segment części II i III. Pierwsze trzy pytania, jakie pojawiają się w tym psalmie znajdują się w wersach 8-10. Zawierają one wspomniane już określenia związane z czasem, przemijaniem. W przeciwieństwie do uprzedniego segmentu, tzn. w. 6-7, odnoszą się one do przyszłości. Drugim zbiorem terminów, charakterystycznych dla tego segmentu, jest zbiór przymiotów Boga, takich jak *łaska, obietnica, miłosierdzie*. One także wiążą się z przeszłością Izraela, z doświadczeniem wyjścia z Egiptu, opieki na pustyni i z Przymierzem. Psalmista rozważa czy te wszystkie przeszłe doświadczenia, w których Bóg okazał się miłosierny i z którymi związana jest obietnica straciły jakiegokolwiek znaczenie. Tym samym daje dowód, że już przeżył chwile, w których poczuł się odrzucony przez Boga, ale za każdym razem mógł do Niego powrócić i na nowo cieszyć się Jego łaską. Wyraża to pierwsze pytanie w wersie 8: *czy na wieczność odrzuca Pan?* Być może obecne doświadczenie jest tak trudne, że na próżno szuka on nadziei na odmianę. Perspektywę zmienia wprowadzone w wersie 10 wyrażenie: *w gniewie*. Gniew Boga zazwyczaj jest reakcją na grzech człowieka³⁸. Sam autor jednak nic o tym nie wspomina, nie wyraża aktu skruchy. Może odnosić się to również do wspólnoty, zwłaszcza jeśli psalmista korzysta ze słownictwa, które należy do Izraela (słownictwo związane z Przymierzem). Jednakże psalm nie zawiera żadnych sformułowań wprost świadczących o tym, że opisane cierpienie jest przeżywane przez naród.

Segmentem paralelnym do segmentu III w części II jest pojawiający się w części III w. 14, zapisany jako pytanie retoryczne. Oprócz tego zawiera on element uwielbienia. Przypisuje Bogu – *Elohim* takie przymioty jak: świętość i wielkość. Również to pytanie jest efektem refleksji psalmisty. We wcześniejszym segmencie części III, tj. w wersach 12 i 13, autor wylicza uczynki Boga. Na tej podstawie formułuje pytanie sumujące jednocześnie jego dotychczasowe rozpałmiętywanie: *które z obcych bóstw jest w stanie dorównać wielkości Boga Izraela?* Podobny wniosek snuje autor Wj 15. Po wyliczeniu tego, co JHWH uczynił Izraelowi, gdy wyratował go z rąk Egipcjan zostaje wyrażony podziw wobec takiego Boga, z którym nikt nie może się równać. To podobieństwo do Wj 15 sugeruje, że autor Ps 77 odwołuje się do doświadczeń narodu. Jedynie uwzględnienie tego kontekstu pozwala na tak daleko idącą interpretację³⁹. W wersie 14 jak

³⁸ Por. Lb 11,10; Pwt 29,24-27; Iz 5,24-25.

³⁹ Por. W.M. Stabryła, *Któż taki jak JHWH?...*, dz. cyt., s. 178.

i w całym psalmie nie pojawia się żaden zaimek ani inna forma charakterystyczna dla 1. os. 1. mn.

Część III jest rozbudowana o kolejne trzy segmenty. Dwa z nich tzn. segment czwarty w. 15-16 i segment szósty w. 21 podejmują ten sam temat: Bóg ratujący naród. Po pytaniu w wersie 14 pada odpowiedź-wyznanie w wersie 15. *Elohim* zostaje określony mianem: *czyniący cud*. Tak samo zostaje określony JHWH w Wj 15,11. Sformułowanie to nawiązuje do w. 12-13, w których zostały podane różne rzeczowniki nazywające czyny Boga.

Drugi kolon w. 15 przedstawia działanie Boga z perspektywy innych narodów. Mogły one ujrzyć Bożą moc. Tym samym moc ich bogów została podważona, o czym mówił już w. 14. Natomiast w. 16 podejmuje dalej ten sam wątek, wzbogacając go o nowe informacje. Bóg *czyniący cud* jest Bogiem, który *wykupuje* swój lud, nazwany *synami Jakuba i Józefa*⁴⁰.

Rdzeń כָּנָה, *wykupić*, pojawia się także w Wj 15,13. W swym pierwotnym kontekście to słowo jest używane na oznaczenie wykupu ziemi. Brat zmarłego czy też inny krewny, miał obowiązek wykupić jego ziemię⁴¹. W Ps 77 wykupowi podlega nie ziemia, ale sam lud. Przeniesienie tej czynności na Boga świadczy o bliskiej relacji łączącej Boga z Jego ludem. Izrael pracując niewolniczo na nie swojej ziemi, dla innego bóstwa (faraona) zostaje wykupiony z tego ucisku, aby oddawać cześć nowemu władcy na swojej ziemi.

Obraz ten dopełnia szósty segment części III. Bóg jest widziany w niej jako pasterz, który przy pomocy Mojżesza i Aarona prowadzi swój lud. Porównanie ludu do trzody (רֶעֹב) świadczy o Bożej opiece nad narodem⁴².

Piąty segment w. 17-20 wyraźnie odróżnia się od pozostałych segmentów, głównie słownictwem i motywami literackimi. Jest on rozszerzeniem treści zawartych w wersie 16. Psalmista przedstawia, w jakich okolicznościach nastąpiło wykupienie Izraela. Przede wszystkim była to inicjatywa Boga, który wykorzystał stworzenie (siły natury) w celu wyratowania własnego ludu z niewolniczego uciemiężenia. Opis ten jest tak zbudowany, aby uwypuklić wielkość Boga. To On przewyższa wszelkie, najgroźniejsze zjawiska i czyni z nich narzędzia wybawienia Izraela. Nie jest to walka, ale swobodne rozporządzenie. W segmencie tym psalmista dokonuje przejścia do w. 21 (segmentu VI), a tym samym powrotu do tematu z w. 16. Funkcję łącznika przejmuje w. 20, który zawiera słownictwo

⁴⁰ Określenie to może odnosić się do plemion zamieszkujących Północny Izrael. Por. H.-J. Kraus, *Psalmen: Psalmen 64-150*, 4. Aufl., [BKAT XV/2], s. 532; H.P. Nasuti, *Tradition History and the Psalms of Asaph*, Dissertation Series/Society of Biblical Literature 88 (1988), s. 80; F.-L. Hossfeld, E. Zenger, *Psalmen 51-100*, 2. Aufl., HThKAT, Freiburg-Basel-Wien 2000, s. 410; J. Goldingay, *Psalms, Volume 2: Psalms 42-89*, s. 470.

⁴¹ Por. Kpł 25,25; Lb 35,12.19.21; Pwt 19,12; Joz 20,9; Rt 2,20, por. H. Ringgern, כָּנָה, TWAT, B. 1, kol. 884-890.

odnoszące się do natury (*morze, wody wielkie*) oraz do przejścia Izraelitów (*droga*). W ten sposób segment V pozostaje w ścisłej łączności z wersetami 16 i 21⁴³.

Na podstawie tekstu trudno ukazać okoliczności powstania tego psalmu. Silne odwołania do doświadczenia wspólnoty sugerowałyby, że autor tworzy go poszukując odpowiedzi na własne wątpliwości oraz ku pocieszeniu własnego narodu, który znalazł się w trudnej sytuacji. Poczucie odrzucenia przez Boga rodzi wątpliwości i niemal przekonanie o beznadziejności sytuacji. Dlatego psalmista ukazuje, w jaki sposób można wykorzystać doświadczenie *cuda z dawna* czy też pamięć o nim we własnym osobistym cierpieniu. Ma być to zarazem zachęta właśnie do takiego przeżywania nieszczęścia własnego życia. Psalmista ukazuje drogę, jaką naród/wspólnota może pokonać, aby w odczuciu przygnębienia na nowo odnaleźć nadzieję⁴⁴.

Z drugiej strony psalm ten przechodzi od lamentacji poprzez wspomnienie i refleksję nad dziełem Boga uczynionym w Egipcie do wzbudzenia nadziei, mimo że pewien problem stanowi brak wypowiedzi psalmisty, dotyczącej zmiany w jego własnej sytuacji. Od w. 12 do w. 21 przedstawia Boga potężnego, najwyższego, który ujmuje się za swoim ludem. Po tym opisie jednak autor nie odnosi tych refleksji do swojej sytuacji, ale pozostawia tę kwestię niedopowiedzianą. Czyni to zarazem ten psalm otwartym na interpretacje. Ze względu na pojawiające się w nim liczne wezwania do rozmyślania, można go nazwać medytacyjnym. Ponadto jego otwarte zakończenie zdaje się potwierdzać tę tezę⁴⁵.

Opisaną powyżej strukturę Psalmu 77 można graficznie przedstawić w następujący sposób:

w. 2 mowa o cierpieniu

w. 3-4 mowa o rozmyślaniu

w. 5 mowa o cierpieniu

w. 6-7 mowa o rozmyślaniu

w. 8-10 pytania retoryczne

⁴² Por. Ps 78,52; 79,13; 80,2; Iz 40,10-11; 63,11; Jr 23,2; Ez 34,12.

⁴³ Por. S. Łach, *Księga Psalmów...*, dz. cyt., s. 349.

⁴⁴ Wielu komentatorów w taki sposób odczytuje przesłanie tego psalmu. Por. E.S. Gerstenberger, *Psalms...*, dz. cyt., s. 91; J. Goldingay, *Psalms. Volume 2: Psalms 42-89*, s. 472; S. Łach, *Księga Psalmów...*, dz. cyt., s. 349.

⁴⁵ Por. H.P. Nasuti, *Tradition History and the Psalms of Asaph*, dz. cyt., s. 155.

w. 11 mowa o cierpieniu

w. 12-13 mowa o rozmyślaniu

w. 14 pytanie retoryczne

w. 15-16 odpowiedź na pytanie kim jest Bóg

w. 17-20 opis działania Boga

w. 21 odpowiedź na pytanie kim jest Bóg

*

Przedstawiony w powyższej analizie podział Ps 77 ukazuje związki pomiędzy poszczególnymi segmentami i częściami. Każda z nich pełni określoną funkcję: dopowiada, poszerza, akcentuje, sumuje treści zawarte w wersetych poprzedzających. Proponowana struktura ukazuje dynamikę treści Ps 77. Przechodząc z segmentu do segmentu poszczególnych części psalmista wraca do treści już wcześniej wyrażonych, ukazuje je z innej perspektywy, wypowiada je przy użyciu innego słownictwa i jednocześnie rozwija wspomniane wątki.

Omówiona struktura ukazuje kilka najbardziej charakterystycznych aspektów tego utworu. Pierwszym z nich jest jego refleksyjność. Świadczą o tym liczne czasowniki odnoszące się do pamięci. Pojawiają się one we wszystkich trzech segmentach. Przedmiot rozważań nie w każdym przypadku jest dokładnie określony. Czasem autor jedynie wzywa do rozmyślań, a czasem podaje, co jest obiektem jego uwagi. W pierwszym rzędzie są to czasy odległe, które psalmista wiąże z czasem miłosierdzia i łaskawości *Elohim*. Kolejny raz psalmista zastanawia się nad czynami dokonanymi przez *JAH*. Następnie stwierdza, do jakich wydarzeń się odwołuje. Jest to przede wszystkim wyjście Izraelitów z Egiptu. Opisuje je na dwa sposoby: w relacji do narodu wybranego oraz w relacji do stworzonego świata. Pierwszy opis podkreśla troskę Boga o Jego własność, drugi akcentuje władzę Boga nad siłami natury. Zestawienie obu opisów obok siebie podkreśla, że w przedstawieniach tych jest mowa o jednym i tym samym Bogu. Poświadczą to również styl bezpośredni, jakim posługuje się autor, gdy prezentuje działanie Boga wobec natury.

Drugim aspektem tego psalmu są odwołania do doświadczeń narodu. Pomimo, że tekst wykazuje raczej cechy psalmu lamentacji indywidualnej, to jednak nie brakuje w nim odniesień do wspólnoty. Psalmista dokonuje tego zabiegu przez stosowanie zwrotów paralelnych do innych utworów, zwłaszcza do Wj 15. Łączy on tym samym własne przeżycia i refleksje z przeżyciami narodu. Daje tym samym świadectwo żywej pamięci o dawnych wydarzeniach, które zostały uznane przez wspólnotę.

Z tego wynika trzeci aspekt Ps 77. Wykorzystując doświadczenia należące do dziedzictwa pamięci narodowej, psalmista pokazuje, ich znaczenie. Psalm ma

zatem charakter dydaktyczny, gdyż uczy, w jaki sposób przeżywać cierpienie. Wykorzystanie przeszłości w teraźniejszym życiu ma również cel parenetyczny, uwidoczniiony w kształtowaniu świadomości odbiorców. Jeśli kiedyś naród był w utrapieniu i doświadczył triumfalnego wyzwolenia, to również i teraz sytuacja może się tak radykalnie odwrócić. Ponadto takie wyzwolenie zawsze będzie miało miejsce, jeśli cierpiący podejmie trud refleksji nad przeszłością, do czego psalmista zachęca ukazując to na swoim przykładzie. Ów dydaktyczny charakter przejawia się również poprzez zastosowane formy czasowników: gdy psalmista mówi o cierpieniu stosuje czas przeszły, natomiast rozmyślania w przeważającej części są wezwaniami (w formie cohortativ lub imperfectum).

Czwartym aspektem tego psalmu jest skupienie uwagi na Bogu. Jak na lamentację autor stosunkowo niewiele mówi o własnym cierpieniu, które w tekście posiada charakter bardziej duchowy niż fizyczny. Skupia się on za to przede wszystkim na tym, kim jest Bóg. Pośrednio zawarte jest to w wersach 8-10. Są one treściami, nad którymi psalmista reflektuje. Obraz Boga, jaki się z nich wyłania jest bardzo pozytywny: Bóg jest miłosierny, łaskawy, złożył obietnicę, która będzie trwać z pokolenia na pokolenie, Jego gniew nie odwołuje, tego, co wcześniej zapowiedział na mocy zawartego niegdyś przymierza. Jednakże te właściwości można tylko wywnioskować, ponieważ w. 8-10 wyrażają wątpliwości psalmisty. Głównie treści poświęcone temu tematowi znajdują się w wersach 12-21. W nich Bóg jawi się jako: *czyniący cud*, Jego dzieła są niezapomniane, On jest Tym, który *wykupuje* swój lud, który jest troskliwym pasterzem, On przewyższa stworzoną naturę, przewyższa innych bogów.

SKRÓTY

- BKAT – Biblischer Kommentar Altes Testament
- HThKAT – Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament
- OTE – Old Testament Essays
- PŚST – Pismo Święte Starego Testamentu
- RQ – Restoration Quarterly
- SBL DS – Society of Biblical Literature Dissertation Series
- SBP – Series Biblica Paulina
- THAT – Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament
- TWAT – Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament
- VT – Vetus Testamentum
- WBC – Word Biblical Commentary

SUMMARY

The article presents an analysis of one of the Psalms of Asaph – Ps 77. The main purpose of the study is to show the dependence between the structure of the text and its interpretation, the impact of text division on ascertaining its message. With this aim in view different propositions of exegetes are set forth, their standpoints falling into two groups. On the one hand they divide Ps 77 according to the following criteria: the 'selah' pause or the generic features of the text – this approach results in demonstrating the nonuniformity of Ps 77. On the other hand, some exegetes claim that the analyzed text contains features that allow us to consider it as a uniform whole.

The division of Ps 77 proposed in the article is based firstly on formal criteria and secondly on content criteria. Finally, a synthesis of both types of division is achieved and serves as a basis of interpretation. In this way it becomes possible to show: the dynamism of the content of Ps 77, its major themes, its reflective character, the image of a gracious but at the same time also mighty God, and the parenthetical features of the psalm.

Key words

synchronic methods, Ps 77